

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת לך לך, תשס"ו
מספר 626מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בן לו היה לי - על כמיהה והקרבה

בפרשת לך-לך אנו מוצאים את אחד הסיפורים המיוחדים במינם במקרא. לאחר כעשר שנות עקרות מציעה שרה לאברהם בעלה הצעה שגם במושגים מודרניים נראית נועזת למדי.¹ ערירותם של אברהם ושרה נתלית מלכתחילה בשרה: "ותהי שרי עקרה אין לה ולד" (בר' יא:ל),² ועל כך מעידה גם שרה עצמה: "הנה נא עצרני ה' מלדת" (טז:ב). שרה מציעה אפוא לבעלה שייקח את שפחתה ויוליד ממנה בן, והיא, שרה, "תיבנה" ממנה בדרך כלשהיא. סיפור העקרות והפתרון המוצע מעוררים שאלות אחדות. רבים כבר עסקו בסיבת העקרות, או בניסוח המדרשי: "ולמה נתעקרו האמהות?" - שאלה שהיא במישור התאולוגי; למה נגזרה עקרות על שרה בפרט, ועל האמהות בכלל. לשאלה זו ניתנו תשובות אחדות החל בחז"ל ועד ימינו.³ ברצוני לעסוק כאן בשאלות במישור האנושי. ראשית - מה הייתה מטרתה של שרה בהציעה את ההצעה הקשה הזאת? לשון אחר: כיצד חשבה שרה להיבנות מלידת שפחתה? ושנית, מה ניתן ללמוד מסיפור המציג את אם האומה באור שלילי למדי, כמי שלא עמדה בתוצאות יזמתה שלה והתנהגה שלא כראוי כלפי הגר.⁴

יש מהפרשנים הסבורים שבאמרה "אולי אבנה ממנה" (טז:ב) מתכוונת שרה שהבן שיוולד מנישואי הגר ואברהם יחשב בנה שלה. הגבירה מבקשת להשתמש בשפחתה כאם פונדקאית שתלד לאברהם בן עבורה. להשערה זו יש תימוכין בחוקי חמורבי, שלפי המשוער נחקקו בתקופת האבות (המאה ה-18 לפנה"ס). סעיף 144 לחוקי חמורבי עוסק בנישואין עם Naditu, כוהנת שנאסר עליה ללדת. אם ה-Naditu נותנת לבעלה שפחה ובדרך זו מביאה ילדים לעולם, לא יהיה הבעל רשאי לשאת Sagitu (אולי כוהנת מדרגה נמוכה יותר). סעיף 173 מטיל סנקציות כספיות על אדם המגרש Sagitu שילדה לו ילדים, או Naditu שהביאה לכך שיוולדו לו ילדים. סעיפים אלו מלמדים בין השאר על השימוש בשפחה כאם פונדקאית למען אישה שאינה יכולה ללדת. הצעתה של שרה מקורה אולי בעובדה שמשפחת אברהם באה מן האזור שהיה נתון לשלטונו של חמורבי וחוקיו. המשך הסיפור קשור לכאורה גם הוא לעובדה זו. סעיף 146 לחוקי חמורבי מביא בחשבון מראש את התוצאה שאנו עדים לה ביחסי שרה והגר. סעיף זה קובע שאם שפחה של Naditu שילדה ילדים לבעלה של הכוהנת, חותרת בשל כך למעמד דומה לזה של גברתה, אין הגבירה רשאית למכור אותה, אך היא רשאית לשים עליה את אות העבדות המציין את מעמדה. הרמב"ן, באחד מפירושו ל"וישמע אברם לקול שרי" (טז:ב), אומר: "או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן, כדברי רבותינו".⁵ כלומר שרה קיוותה במעשה זה להשיג "תיקון" למצבה מלפני הקב"ה. היא

¹ המושג 'פונדקאות' המוכר כיום, אין פירושו נישואין בין האב לפונדקאית בשום מקרה.

² כך גם בשאר סיפורי העקרות, אין העקרות מיוחסת לגבר אלא אך ורק לאישה, למרות שהתורה מכירה באפשרות של עקרות הגבר, כפי שנאמר בדב' יז:יד: "לא יהיה בך עקר ועקרה".

³ עיין בראשית רבה פרשה מ"ה סימן ה', וכן יאירה עמית "ולמה נתעקרו האמהות", קוראות מבראשית, עמ' 135 ועוד רבים.

⁴ עיין רמב"ן ורד"ק ל"ותענה שרי" (טז:ו).

⁵ בראשית רבה ע"א,ז: "שהכניסה צרתה לתוך ביתה וכו'".

חשבה שאם תכניס צרתה לביתה ותבליג ותרסן עצמה, תהיה ראויה עקב הקִרְבָּה זו לשכר מאת הקב"ה, לבן משלה. בהמשך פירושו מוסיף הרמב"ן, מתוך הערכה למעשה של שרה: "וכל זה מוסר שרה וכבוד שהיא נוהגת בבעלה".

קשה לדעת אם אכן הכירה שרה את מנהגי המזרח הקדום, ולא ברור אם חשבה על תורת הגמול היהודית כאשר פעלה כפי שפעלה.

נראה לי שכל מה ששרה מבטאת במילים "אולי אבנה ממנה" היא הכמיהה הנואשת לבן. היא רוצה לעשות מעשה שיהיה בכוחו לשנות את מצב העקרות הנוראה, המציקה. היא מחפשת פתרון ומציעה לאברהם הצעה שיש בה כדי לשנות את המצב הקיים. לדעת הרמב"ן נראה שאברהם הבין את מצוקתה של שרה ואת כמיהתה: "וגם עתה לא נתכוון שייבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרי שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה". אולי כל שביקשה שרה היה "נחת רוח", צחוק של ילד בבית, אווירה של הנאה ושמחה שרק ילד יכול להכניס לחייה. אולי לכך התכוון רד"צ הופמן בפירושו: "אבנה" - בבנין נפעל. המשפחה היא הבית והבנים הם הלבנים לבנין זה ומכאן גם הביטוי בן מלשון בנה". כלומר שרה רוצה להרגיש "בנויה", ולא חסרה כל-כך; לקבל משהו שימלא את הריקנות שגורמת העקרות, וימלא את הבית ב"משפחה". ייתכן ששרה אמנו לא תכננה את מעשיה עד הסוף אלא רק חיפשה פתרון למצוקתה. איננו יודעים גם מה ידעה שרה על הבטחת ה' לאברהם שיהיה לו זרע והוא שיירש את הארץ, ולכן איננו יכולים לפרש כאן שזו הייתה תכלית המעשה של שרה - שלאברהם יהיה בן ממשיך.

כוונת התורה להדגיש ששרה, כמו כל שאר העקרות במקרא, לא ויתרה על הסיכוי לשבור בדרך כלשהיא את העקרות; היא לא הרימה ידיים וציפתה אולי לנס. אף אחת מהנשים העקרות לא השלימה עם אי-היכולת להיות גם "חווה" - אם כל חי, לא רק "אישה"; כל אחת מהעקרות חיפשה פתרון; כל אחת בדרכה היא, כל אחת בהתאם לאישיותה.

אך בשונה משאר העקרות, המעשה שעושה שרה ביזמתה, ולא מתוך היענות לבקשת בעלה המתאוה לבן, הוא מעשה של הקרבה. אישה המציעה לבעלה לשאת אישה נוספת על פניה כדי לממש מטרה, ולו החשובה ביותר, צריכה לגבור על מכשולים נפשיים רבים. ראשית - רגש הקנאה, ושנית - האילוץ לראות את האישה האחרת מצליחה במה שהיא כל-כך רוצה בו ואינה מסוגלת להשיגו.⁷ אלו רגשות טבעיים, אנושיים מאוד, שקשה להתמודד אתם. יש כאן פוטנציאל אדיר לחיכוך בין השפחה לגברתה, ואכן שרה אינה עומדת בתנאים שהיא עצמה קבעה; היא אינה מסוגלת להמשיך במעשה ההקרבה שלה, למרות שכפי שנאמר לעיל, הצעתה לאברהם לשאת את שפחתה לא חרגה מהנורמה שהייתה מקובלת באותה תקופה.

נראה שהתורה מספרת את סיפור הגר ושרה כדי ללמדנו, בין השאר, על גבולות יכולת ההקרבה האנושית. בן אנוש מוגבל ביכולת ההקרבה שלו למען מטרה או אמונה, ולו הנעלה ביותר. כפי שמנסחת זאת פרופ' נחמה ליבוביץ:⁸ "כנראה שעל גפי מרומים קשה לחיות ולהתמיד... כי המתמתח מעל לקומת אנוש ומקבל על עצמו משימות שמעל לכוחו... סכנה שיפול מטה מטה".

דברי הא-ל בפרשתנו: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה" (כא:יג), וקריאתו בפרשת העקדה: "אל תשלח ידך אל הנער" (כב:יב), באים ללמדנו שיכולת ההקרבה האנושית מוגבלת מעצם היותנו בשר ודם.

דבורה גנץ
המחלקה לחנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁶ "וישמע אברם לקול שרי", טז:ב הפירוש הראשון.

⁷ הרמב"ן בפירושו לאהבת יונתן לדוד מפרש את הציווי "ואהבת לרעך כמוך" באמרו "אבל יאהב ברבות הטובה לחברו... ולא יתן שיעורין באהבה" וזו ודאי יכולת נפשית יוצאת דופן. כמו כן יש להוסיף שהתורה מכירה בעגמת הנפש הנגרמת לאדם החושש שאחר יזכה במה ששייך לו, ולכן התורה מאפשרת לאנשים בנסיבות מסוימות לשוב מן המלחמה, כמפורט בדב' כ:ה-ז.

⁸ עיונים לספר בראשית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 110 - 111.